

Komiteet pravnik
za ljudska prava
Lawyers' Committee
For Human Rights

Broj 2 • Januar 2004.

Bilten

LUSTRACIJA!!!

LUSTRACIJA

IZDAVAČ
YUCOM

UREDNIK
Milan Antonijević

REDAKCIJA
Dragan Ristić
Bogdanka Tasev
Aleksandra Milić

GRAFIČKI DIZAJN
Mirza Dedać

KREATIVNI TIM
Mirza Dedać
Borivoje Mikić
Mario Srđić

ŠTAMPA
Dosije

TIRAŽ
500

YUCOM
Komitet pravnik
za ljudska prava
Krunska 22
Beograd
Telefoni
+381 11/33 444 25
32 44 540
Faks
+381 11/33 44 235
E-mail
yulaw@eunet.yu

Swedish Helsinki Committee
for Human Rights

LUSTRACIJA

Jedan od najkontroverznijih zakona, koji je izazvao veoma oštre reakcije kako u javnosti, tako i među političarima, je Zakon o odgovornosti za kršenje ljudskih prava, ili, poznatije, Zakon o lustraciji, koji je stupio na snagu početkom juna 2003. godine, s tim što mu je početak primene određen tek tri meseca od dana stupanja na snagu.

Osporavan od protivnika kao revanšistički koji svojim odredbama artikuliše principe revolucionarne osvete, Zakon je, s druge strane, kritikovan kao suviše blag i nedelotvoran, pošto promovise princip takozvane „meke lustracije“. Kako YUCOM smatra da put ka vladavini prava vodi samo kroz raskid sa prošlošću, koji, između ostalog, mora da sadrži i jedan oblik lustracije, Zakon o lustraciji YUCOM smatra suviše blagim i nedelotvornim, a zbog neispunjavanja određenih pretpostavki i neprimenjivim u praksi.

Osnovni problem prilikom usvajanja i primene mera koje po svojoj prirodi izazivaju negativne reakcije, a koje spadaju u širi korpus mera raskida sa prošlošću, jeste kopiranje gotovih modela koji su već primenjeni – manje ili više uspešno, ali nigde bez turbulencija – u drugim zemljama koje su prošle ili prolaze tranziciju. Kako tranzicija predstavlja prelazni period iz autoritarnih sistema ka demokratiji, mere raskida sa autoritarnim režimima treba da poštuju realnosti autoritarnog režima koji se želi napustiti.

Polazeći od prirode Miloševićevog režima, nesumnjivo autoritarnog, treba biti oprezan sa kopiranjem istočnoevropskih zakona o lustraciji kao modela koji ne mogu u potpunosti odgovarati našoj realnosti. Najvažnija je činjenica da su istočnoevropske zemlje bile autoritarno komunističke i jednopartijske, vezane za Sovjetski savez, odnosno pod njegovom direktnom vlašću i da nisu ni priznavale, ni poštovale ljudska prava. Miloševićev režim je, s druge strane, bio autoritaran, ali pre svega populistički i u samom početku je uživao najširu podršku birača, da bi kasnije podrška bila dovoljno široka da se održi na vlasti sve do revolucionarne promene 5. oktobra

2000. godine, kada je Vojislav Koštunica ostvario tesnu pobedu kao predsednički kandidat opozicije. Važna ako ne i najvažnija karakteristika Miloševićevog režima je agresivna politika prema bivšim jugoslovenskim republikama i politika koja je dovela do ratnih zločina i najtežih povreda ljudskih prava. Specifičnost Miloševićeve politike, u najvećem delu, obeležava činjenica da je Milošević demokratski izabran predsednik u ustavno definisanom višepartijskom sistemu, koji je funkcionisao bez većih poremećaja, ako se izuzmu protesti građana iz 1996. godine zbog krađe glasova na lokalnim izborima, koji su naknadno priznati od strane Miloševićeve vlasti. Ipak, najveća specifičnost srpske tranzicije u odnosu na ostale zemlje u tranziciji je činjenica, koja se mora uvažiti prilikom usvajanja takvih mera kao što je lustracija, da su opozicione političke stranke, bile dozvoljene i da su učestvovala u radu parlamenta, povremeno i u vladi, da nisu bile zabranjene, mada su sve vreme Miloševićevog režima trpele jake pritiske, a njihovi čelnici i članovi ne retko proganjani.

Pravno gledano, usvajanjem Ustava iz 1990. godine deklarativno je proklamovana vladavina prava, građanska država, podela vlasti i višepartijski sistem i tako je formalno-pravno raskinuto sa prethodnim Titovim jednopartijskim sistemom jedinstva vlasti i socijalističkog samoupravljanja.

Prema tome, prilikom donošenja Zakona o lustraciji, bilo je potrebno voditi računa o ovim činjenicama, i doneti zakon koji bi napravio jasnu liniju razgraničenja u odnosu na Titov i Miloševićev režim. Oba su bila autoritarna, s tim što su iz Titovog autoritarnog sistema proizašle kako Miloševićeva još autoritarnija Srbija, tako i demokratska Slovenija, što je Titov sistem bio sistem otvorenih granica i relativnih sloboda ali bez demokratije, podele vlasti i višepartijskog sistema, dok je Miloševićev sistem bio izolovan, pod sankcijama, kriminalizovan sistem koji je vodio ratove i proizvodio ratne zločine, uz, kako je već navedeno višepartijski sistem, proklamovanu vladavinu prava i poštovanje ljudskih prava. Titov režim je bio režim nacionalne ravnopravnosti, a Miloševićev režim nacionalne i etničke mržnje. U Miloševićevom režimu uki-

nuta je autonomija Kosova i Vojvodine, na Kosovu je vođena politika aparthejda, u Titovom one su imale de facto status republika, a Albanci status narodnosti. Ovo su samo neke od bitnih, ali sporadično nabrojanih razlika kako bi se približio problem lustracije i necelishodnost uprošćenog kopiranja istočnoevropskih modela.

Imajući u vidu situaciju u Srbiji i period Miloševićeve vlasti, kao period koji u Srbiji u tranziciji predstavlja prioritet sa kojim treba raskinuti, jer upravo to vreme predstavlja ono breme u tranzicijskom periodu zbog čega je otežana demokratizacija Srbije, lustracija u Srbiji kao naj-simboličnija potvrda raskida sa prošlošću trebalo bi da sadrži elemente denacifikacije u posleratnoj Nemačkoj, češki model tzv. tvrde, objektivne

lustracije i južnoafrički model komisije za istinu, kombinovane na način koji će u najboljem smislu uvažavati realnost Srbije u tranziciji.

Raskid s Titovim periodom i evidentnim nepoštovanjem ljudskih prava bi trebalo da bude izveden na način koji bi obelodanio sve nepravde sistema, rehabilitovao političke žrtve, ali uz jasnu distinkciju da je socijalistički sistem Titove vladavine pre predmet istorijskog preispitivanja, nego ispravljanja urgentnih devijacija. Tek s jasnim razgraničenjem ova dva perioda, bez ideološke ostrašćenosti, lustracija kao važan pokazatelj spremnosti države za raskid sa prošlošću i za formiranje novog vrednosnog sistema će moći da proizvede one efekte koji će pomoći suočavanju sa prošlošću i uspostavljanju sistema vladavine prava. ■

ARGUMENTI ZA I PROTIV LUSTRACIJE

I sam Zakon o lustraciji i lustracija kao takva predstavlja veoma provokativnu temu i tačku sporenja ne samo među političarima nego i među pravnim stručnjacima. Jedan od osnovnih argumenata protiv lustracije je argumenat da se novim kršenjem ljudskih prava ne može uspostaviti pravda. Ovde se, naravno, polazi od toga da je lustracija sama po sebi kršenje ljudskih prava. Ova teza, bez obzira što je argument onih političara i pravnika koji su na određeni način kompromitovani zbog bliske saradnje sa Miloševićevim režimom i samim Milo-

ševićem, ima određenu težinu, a pre svega zbog činjenice da je država prihvatila legalistički pristup, umesto diskontinuiteta u odnosu na Miloševićev režim.

Profesor Pravnog fakulteta Ratko Marković, blizak saradnik Slobodana Miloševića i jedan od kreatora Ustava iz 1990. godine, kao i saveznog Ustava iz 1992., ali i čuvenog „Lex specialisa“, u članku objavljenom u dnevniku „Danas“ od 12. februara 2004. na određeni način sažeo je pravnu argumentaciju protivnika lustracije.

Profesor Marković uz prilično sugestivnan naslov da se radi o uterivanju đavola u pakao, konstatuje, ni manje ni više, da će Zakon, po svoj prilici, biti najveća pravna bruka započetog veka. Marković smatra da se ovim zakonom nipodaštavaju sve viševjekovne pravne tekovine koje su „struka i nauka zajedno, u prethodnim vekovima, ustanovile kao opštevažeće u borbi protiv svih oblika patologije u pravu“. Argumenti, koje profesor Marković iznosi su, između ostalog, da Zakon zloupotrebljava pravnu formu za obračun sa političkim neistomišljenicima, da u ime „purifikacije“ javne scene SANKCIONIŠE neistomišljenike. Vrlo je simptomatično da ugledni profesor javnog prava očigledno ne zna da sankcionisati ne znači kazniti, pa je tako u svom analitičkom tekstu, zapravo, izneo stav da Zakon o lustraciji treba da potvrdi političke neistomišljenike. Kako se ovde očigledno radi o neznanju jasno je, što se vidi iz konteksta, da je profesor Marković mislio na kažnjavanje neistomišljenika. On Zakon poredi sa Lenjinovim ustavom od 1918. godine koji je lišio biračkog prava sve pripadnike „eksploatatorske klase“, kao i sa institutom „lišavanja građanske časti“, koji je postojao u Jugoslaviji posle Drugog svetskog rata. Sugerije da je tek u XXI veku otkriven novi delikt, što smatra revolucionarnim u pravu, jer su novootkriveni delikti određeni „đuture“. S obzirom da se delikti utvrđuju primenom Zakona o krivičnom postupku, ti delikti bi najviše nalikovali krivičnim delima, pa zato Zakon i povređuje sva načela

krivičnog prava. On, takođe, smatra da je selekcija lica odgovornih za delikte kršenja ljudskih prava nepojmljiva, jer odgovornosti podležu samo oni koji su bili ili su kandidati za neku od javnih funkcija i to smatra krunskim dokazom da su na meti politički protivnici koji su smetnja „u pohodu za osvajanje vlasti“. Komisiji za lustraciju daju se ovlašćenja sudova, pa to ne samo da je protivustavno, a činjenica da su članovi Komisije i tri člana Vrhovnog suda Srbije, su posebna potvrda protivustavnosti i protivzakonitosti, jer se sudije ne mogu birati u nesudska tela, niti „mogu suditi izvan suda“. Ustav je povređen, po profesoru Markoviću, i određivanjem Vrhovnog suda kao drugostepenog organa, jer najviši sud u zemlji ne može da bude instanca nad nesudom. „Poniženjem“ Ustava profesor smatra to što svojstvo člana Komisije ne prestaje ispunjenjem uslova za penziju“, dok sudiji Vrhovnog suda prestaje funkcija kad ispuni uslove za starosnu penziju utvrđeno zakonom. Ustav je još povređen, po profesoru Markoviću, i zbog toga što su organi i organizacije nadležni za kandidovanje, dužni da bez odlaganja podnesu zahtev za

proveru kršenja ljudskih prava Komisiji, tako da je Narodna skupština dužna da pita Komisiju da li može da izabere neko lice za predsednika i člana Vlade. Ipak, najznačajnija povreda Ustava je lišavanje građana pasivnog biračkog prava, kao i retroaktivnost Zakona (zakon važi počev od 27 godina unazad).

Zaključak je da se ovim zakonom štite ljudska prava od povrede tako što se u ime njihove zaštite krše, a da se predstavljanjem lustracije kao moralne i pravedne, zapravo prikriva obračun nove vlasti sa prethodnom.

Zanemarujući evidentne malicioznosti, očigledno proizašle iz bazičnog odbijanja sagledavanja eventualne sopstvene odgovornosti, činjenica je da su određena rešenja u Zakonu o lustraciji nedorečena, nedovršena i u priličnoj meri kontradiktorna postojećim ustavnim i pravnim rešenjima. Ipak, izdvajanjem ovih pitanja iz društvenog konteksta i najvažnijeg pitanja: na koji način da se napravi raskid (a raskid je uvek revolucionaran) sa prethodnim autoritarnim režimom, ukoliko u državi postoji istinska želja za uspostavljanjem demokratije, izneta argumentacija očigledno ima za cilj da

vulgarno normativistički uz zloupotrebu pravnih instituta zacementira prethodno stanje. Da li kao rezultat neznanja ili namernim prećutkivanjem, tek u ovom tekstu se nameće neistina da je lustracija izmišljotina srpskih revolucionarnih osvetnika, a ne preuzimanje rešenja koja su sa manje ili više uspeha već primenjene u zemljama bivšeg istočnog bloka. Protivljenje lustraciji kao takvoj je glavna poruka ovog teksta, a korišćenje argumenata kao nepreciznih rešenja je samo izgovor za odbijanje prihvatanja bilo kakvih promena.

Polemišući sa profesorom Ratkom Markovićem, prof. dr. Vesna Rakić Vodinić, sa Fakulteta za poslovno pravo, i član Komisije za lustraciju, između ostalog kaže: „Najpre, teza da se zakonom ne sme obračunavati sa prošlošću. Autoritarna prošlost se u većini društava smatra politički, pravno i moralno kompromitantnom, zbog zla koje autoritarizam proizvodi, a naročito zbog nepravda, kao njegovog oblika. Legitimno je, sa socijalnog i pravnog stanovišta, odlučiti se za politiku savlađivanja, ali i za politiku nesavlađivanja prošlosti. Sve političke stranke nekadašnjeg DOS-a, pre pobeđivanja na izborima 24. septembra 2000. godine, obećale su biračima da će savladati (prevladati) prošlost autoritarnog Miloševićevog režima. Da je bilo ozbiljnih mera za prevladavanje prošlosti, one bi bile legitimne. (Ovo predizborno obećanje je jedno od onih koja suštinski nisu održana. Formirana je Komisija za istinu i pomirenje koja nije donela nikakve rezultate. Donet je Zakon o odgo-

Pravdanje lustracije argumentima da to nije osveta, je samo donekle tačno. Lustracija jeste jedna vrsta sankcije i kao i svaka sankcija u sebi sadrži represivne elemente, s tim što je ova sankcija daleko blaža od krivičnopравниh sankcija i ima karakter preventivne administrativne mere. Ona je mnogo blaža nego što bi bila izrečena kazna kada bi se sankcije za izvršena dela povrede ljudskih prava određivale u krivičnom postupku. Lustracija, zapravo, predstavlja jednu meru kojom treba da se napravi raskid sa totalitarnim režimom tako što će se učesnici „nečasnih dela“ sprečiti da obavljaju određene funkcije u određenom periodu, što predstavlja više meru prevencije, ali u svakom slučaju trpljenje za onoga koji je predmet lustracije, ali trpljenje koje je mnogo manje nego što bi bilo da mu se sudi u krivičnom postupku.

vornosti za kršenje ljudskih prava tj. o lustraciji, koji, takođe, nije doneo nikakve rezultate. Politički i drugi uzroci izostanka rezultata pripadaju jednoj drugoj, a ne ovoj priči.) Razlog za prihvatanje i realizaciju ideje savladavanja prošlosti leži u potrebi da se autoritarna prošlost ne ponovi. U Srbiji, ta prošlost nije savladana, ona se na mnogo načina ponavlja, jedan od njih je i sadržaj Markovićevog teksta. U tom tekstu zapanjujuća je, najviše, lakoća sa kojom Marković proglašava lustraciju političkom rekonstrukcijom prošlosti radi obračuna sa političkim neistomišljenicima, a sve pozivajući se na pravnu državu i načela krivičnog prava. Pritom, kao da govori iz vizure devetnaestog veka, u kojem nije bilo međunarodne krivične odgovornosti, suđenja u Nirnbergu, Međunarodnog pakta o građanskim i političkim pravima, niti ozbiljne i obimne pravne literature o pravnom savladavanju autoritarne prošlosti. Sa problemom pravnog savladavanja autoritarne prošlosti suočile su se brojne države posle sloma autoritarnih režima: posle poraza nacizma i fašizma – Nemačka, Italija i Japan; po obaranju diktatura sedamdesetih godina prošlog veka – Grčka, Portugalija i Španija; posle obaranja vojnih diktatorskih režima osamdesetih godina u Južnoj Americi – Čile, Argentina, Bolivija i druge; po obaranju Berlinskog zida – brojne evropske socijalističke države; posle ukidanja aparthejda – Južnoafrička Republika. Čak i u onim državama koje su se odlučile za politiku nesavlada- vanja autoritarne prošlosti,

čemu je prethodio ozbiljan društveni konsenzus o zaboravu i oprostaju, na primer u Španiji, ipak je bilo neophodno o tome doneti zakon. Taj zakon je donet 14. 10. 1977. i sadržavao je opštu odredbu o amnestiji svih „dela sa političkom namerom, bez obzira kakav im je bio rezultat“.

Sledeća Markovićeva teza jeste da je bitan nedostatak Zakona o lustraciji taj da je kažnjivo delo kršenje ljudskih prava „mimo svih poznatih delikata kojima se povreda ljudskih prava kažnjava“. „Duhovitost“ autora da je to delo otkriće XXI veka, ostavljam samom autoru. Dalje, Marković skreće pažnju da je zakon o lustraciji uredio delikte kršenja ljudskih prava na način koji najviše liči na krivična dela, a sa stanovišta krivičnog prava, kaže Marković, „nepojmljivo“ je vršiti selekciju na one koji su kršili ljudska prava dok su bili na javnim funkcijama, u odnosu na one koji na takvim funkcijama nisu bili. Suština lustracije i jeste u tome da je njena ciljna grupa funkcionara,

položajna elita. Da je pročitao knjigu Andraša Zidara, Lustracija (Uklanjanje protivnika demokratije sa javnih funkcija), Beograd, 2001, Marković se mogao obavestiti o tome zašto i kako lustracija ima preventivni, a ne kazneni karakter. Na primer: time što bi neki lustracioni organ utvrdio da je izradom „lex specialisa“ profesor Marković povredio ustavno pravo na sudsku zaštitu biračkog prava, ne bi mu kao sankciju izrekao obavezu naknade štete, niti disciplinsku meru prestanka radnog odnosa, niti novčanu kaznu, niti kaznu zatvora; taj organ bi, ako bi se profesor Marković kandidovao za narodnog poslanika, a od kandidature ne bi odustao, javno objavio svoj nalaz o kršenju ljudskih prava, sa ciljem da upozori birače da je kandidat već jednom kršio ljudska prava, pa se od njega isto to (sa osnovom) može i ubuduće očekivati. No, ako bi birači i posle ovog javnog saopštenja, izabrali kandidata Markovića za narodnog poslanika, po zakonu o lustraciji, on bi nar-

odni poslanik i postao. Ako bi, međutim, bio predložen za ministra, lustracioni organ bi mogao izreći zabranu da u narednih pet godina (to je najduži rok), Marković ne bude ministar. I samo to je suština i mehanizam lustracije. Budući da nema krivične sankcije, teško se može održati konstrukcija da je u pitanju krivična odgovornost, te da postoji „selekcija“ za istu radnju kršenja ljudskih prava, na one koji su ih kršili kao

nosioци javnih funkcija u jednom autoritarnom režimu i na one koji javne funkcije nisu vršili. Stvar je, razume se, u prirodi autoritarnog režima, koju Marković, sugurna sam poznaje i shvata daleko bolje nego ja: nosioци javnih funkcija u autoritarnom režimu, nikad ne odgovaraju zbog kršenja ljudskih prava. Postautoritarni režim im to može oprostiti, ali ne mora, iako se Marković u pravo vreme bori za takav oprostaj.“ ■

Posebni oblici povrede ljudskih prava odnose se na povredu prava privatnosti, tako što se informacije dostavljaju BIA (Bezbedonosno-informativna agencija) ili drugim odgovarajućim službama. Ove povrede postoje, čak, iako nisu protivne propisima ali su protivne odredbama Pakta o građanskim i političkim pravima. Pod istim uslovima povreda ljudskih

ANALIZA ZAKONA O LUSTRACIJI

Zakon o lustraciji (koji je trebalo da počne sa primenom u septembru 2003), je vremenski ograničen na period od deset godina od stupanja na snagu (jun 2003 – jun 2013). Zakon je predvideo i da Narodna skupština, u roku od 60 dana od stupanja na snagu Zakona, izabere Komisiju za lustraciju, što je uradjeno, s tim da Komisija još nije počela sa radom, odnosno nije sprovela nijedan postupak lustracije.

Zakon o lustraciji predviđa i uređuje oblike povrede ljudskih prava lica prema kojima se sprovodi postupak, zatim načela postupka za ispitivanje odgovornosti, sastav nadležnost i postupak nadležnih organa, kao i mere koje se izriču protiv onih koji su povređivali ljudska prava u periodu od 23. marta 1976. Ovaj datum je uzet kao rele-

vantan jer je tada stupio na snagu Međunarodni pakt o građanskim i političkim pravima. Pod ljudskim pravima podrazumevaju se prava predviđena u navednom Paktu, Ustavu SFRJ iz 1974, Ustavu Republike Srbije iz 1990. i Ustavu SRJ iz 1992.

a) Oblici povrede ljudskih prava

Opšti oblik kršenja ljudskih prava je određen prilično široko. To su radnje koje su ili krivična dela koja su nastala u vršenju dužnosti, a zastarela su, ili radnje koje imaju za cilj da se nekom omoguće prava, koja mu po zakonu ne pripadaju ili onemoguće ona koja mu pripadaju ili one radnje koje imaju za cilj da državni organi ili pravna lica donesu odluku koje građane dovode u neravnotežan položaj.

prava je i ona koja vređa jednakost ljudi, bilo neopravdanim povlašćivanjem jednih na račun drugih, bilo nepreduzimanjem mera radi obezbeđivanja ravnopravnosti ljudi.

Ovi posebni oblici povrede ljudskih prava neće biti predmet istraživanja lustracione komisije ukoliko su izvršena od maloletnika, ili usled prinude, pretnje ucenom, ali i ukoliko su informacije date određenim službama prilikom saslušanja u policiji ili u slučajevima nekog od oblika lišavanja slobode.

Po Zakonu odgovorni su i svi oni koji su u bilo kom postupku pred državnim organima ili sudovima izricali prinudne ili kaznene mere, ukoliko su znali ili morali znati da se postupak vodi radi primene političkih stavova, bez obzira što je to formalno prikazivano kao pravno opravdano.

Zakon izričito predviđa da pripadnost određenoj poli-

strane. Sa druge strane, lustracija je isključivo objektivni kriterijum koji je ujedno i najveća odbrana od volontarističkog i arbitrarnog odlučivanja, koji može da dovede do političkog revanšizma. Drugim rečima, da su određene partije, koje su npr. bile nosioci politike zločina, proglašene za zločinačka udruženja ili da su bile zabranjene, onemogućila bi se relativizacija i obesmišljavanje postupka lustracije u Srbiji, u toj meri, i upravo od onih koji bi trebalo da budu predmet lustracije. Takođe bi se onemogućilo i gubljenje primene ovog Zakona.

b) Lica prema kojima se sprovodi postupak lustracije su:

- republički i pokrajinski poslanici, sekretari skupština, kao i starešine i rukovodeći radnici u skupštinama,
- predsednik republike,
- članovi republičke i pokrajinske vlade, zamenici i pomoćnici ministara, funkcioneri i starešine državnih organa,
- predsednici gradova i opština i njihovi zamenici, kao i članovi izvršnih odbora, sekretari skupština opština i grada,
- načelnici okruga,
- svi predsednici i sudije redovnih i posebnih sudova, Ustavnog suda, starešine i sudije organa za prekršaje, javni tužioci i zamenici, kao i članovi Visokog saveta pravosuđa,
- direktori i članovi upravnih odbora javnih preduzeća,

- predsednici i članovi saveta univerziteta, rektori i dekani,
- predsednici i članovi upravnog odbora, direktori, zamenici direktora, glavni urednici i zamenici, urednici rubrika organizacija koje se bave javnim informisanjem i izdavaštvom, a osnivači su im Republika, pokrajina ili lokalna samouprava,
- direktor, predsednik i član upravnog odbora organizacije obaveznog socijalnog osiguranja,
- guverner ili viceguverner Narodne banke,
- funkcioneri poreske uprave i poreske policije,
- direktor banke sa većinskim državnim kapitalom,
- funkcioneri i ovlašćena lica u BIA ili drugoj odgovarajućoj službi,
- direktori i rukovodeći radnik u zatvorima,
- šefovi diplomatskih misija, konzuli i
- načelnik generalštaba i kontraobaveštajne službe.

c) Učesnici i postupak za ispitivanje odgovornosti za povrede ljudskih prava

Stranka u postupku je lice za koje se utvrđuje da li je povređivalo ljudska prava na jedan od navedenih načina u Zakonu. Na zastupanje stranke u postupku pred Komisijom pravo na odbranu i na branioca primenjuje se shodno pravilima Zakonika o krivičnom postupku, a Komisija može pozvati Ombud-

tičkoj stranci, organizaciji ili grupi, izuzev pripadnosti zločinačkom udruženju, nije osnov za sprovođenje postupka lustracije i za izricanje lustracionih mera.

Određivanjem povrede ljudskih prava na ovaj način, a posebno isključivanjem posebne odgovornosti zbog pripadanja određenim političkim strankama, čije delovanje je nesumnjivo dovelo do štetnih posledica, sužen je sam smisao lustracije, koja treba da predstavlja jednu od najvažnijih mera diskontinuiteta s totalitarnim režimom, s jedne

smana da učestvuje u postupku, radi zaštite ljudskih prava osoba koje se saslušavaju kao svedoci. Kako Ombudsman još nije ustanovljen pozitivnim propisima u Srbiji, Komisija je ovlašćena da umesto Ombudsmana pozove javnog tužioca ili zamenika.

Ova odredba Zakona o lustraciji je, takođe, veoma sporna, jer nepostojanje osnovnih institucija i tela, koja bi trebalo da se bave zaštitom ljudskih prava, kao što je to Ombudsman, sigurno da ne mogu da budu nadomeštene onim institucijama kao što je državni tužilac, čija je osnovna uloga da goni počiniocce krivičnih dela, a ne da štiti ljudska prava.

Komisija i drugi organi postupka lustracije nisu ovlašćeni da primenjuju prinudne mere radi obezbeđenja prisustva i učešća lica protiv kojih se vodi lustracioni postupak, dok svaka povreda procesnih ovlašćenja lica prema kome se vodi postupak lustracije predstavlja apsolutno bitnu povredu postupka.

Na osnovu Zakona o lustraciji prema licima koja su kandidati za neki od položaja, sprovodi se prethodni postupak lustracije, a organi nadležni za kandidovanje, izbor, postavljanje ili prijem u službu lica koja podležu lustraciji dužni su da, bez odlaganja, podnesu zahtev za proveru Komisiji, dok za određena lica koja su navedena (kao što je npr. Predsednik republike ili narodni poslanik) Komisija mora da vrši proveru po službenoj dužnosti.

Suvišno je navoditi da ni organi ili organizacije ni sama Komisija nisu sproveli nijedan

postupak provere, odnosno prethodni postupak. Obzirom da su u međuvremenu održani i predsednički i parlamentarni izbori, očigledno je da Zakon o lustraciji nije ostvario osnovni cilj zbog kojeg je donet. Kako nisu predviđene nikakve sankcije za organe i organizacije, kao ni za Komisiju ukoliko ne postupi po ovim izričitim odredbama Zakona, očigledno je da se ovde radi o deklarativnoj odredbi koja, ukoliko se ne poštuje, ne samo da ne dovodi u pitanje odgovornost nadležnih organa, nego, što je mnogo opasnije, nipodaštava autoritet, ne samo ovog zakona, nego zakona kao takvih.

Komisija je dužna da, u roku od 60 dana od dana prijema zahteva za proveru, izvrši proveru da li su lica koja podležu postupku lustracije kršila ljudska prava. Najveći problem je što se provera obavlja putem uvida u spise Bezbednosno-informativne agencije ili spise drugih državnih organa i organizacija koje vrše javna ovlašćenja. Kako dosijeji tajnih službi još nisu otvoreni, očigledno je da bi u slučaju primene Zakona postojala velika mogućnost manipulacije, selektivnog izdavanja spisa, podmetanja, zataškavanja, a moglo bi se reći i nametanja odgovornosti, upravo od onih struktura koje bi trebalo da budu i najodgovornije za povrede ljudskih prava u prošlosti.

Komisija je dužna da u roku od 7 dana posle završene provere obavesti kako nadležne organe iz ovog zakona, tako i kandidata

prema kome se sprovodi postupak lustracije, o tome da li je kandidat povređivao ljudska prava ili ne.

Kandidat koga je proveravala Komisija ima pravo da u roku od sedam dana od dana prijema obaveštenja izvrši uvid u sve dosijee i dokumenta na osnovu kojih je utvrđeno da je kršio ljudska prava, i da u narednom roku od sedam dana saopšti Komisiji da odustaje od kandidature. Ukoliko ne odustane od kandidature, kandidat ima pravo da uloži prigovor Komisiji, o kojem Komisija odlučuje na sednici u roku od tri dana, s tim da protiv odluke Komisije, kojom je odbijen, odnosno odbačen prigovor, podnosilac prigovora može podneti žalbu Vrhovnom sudu Srbije u roku od sedam dana od dana prijema odluke Komisije. U žalbi se mogu iznositi samo one činjenice za koje kandidat učini verovatnim da za njih nije znao ili da za njih nije mogao znati, odnosno mogu se predlagati samo oni dokazi za koje se učini verovatnim da su pribavljeni ili nastali pošto je Komisija donela odluku o prigovoru.

Ukoliko odustane od kandidature Komisija o tome odmah obaveštava organ, odnosno organizaciju nadležnu za kandidovanje, izbor, postavljanje ili prijem lica u službu.

Naknadni postupak koji se sprovodi po službenoj dužnosti je ujedno i postupak koji u potpunosti Zakon o lustraciji čini praznim i neprikladnim. Zamišljeno ja da Komisija po službenoj du-

žnosti pokreće i sprovodi naknadni postupak lustracije protiv svih lica koji zauzimaju položaj iz člana 10. Zakona, odnosno protiv svih onih navedenih lica od članova parlamenta do načelnika Generalštaba koji su trenutno na vlasti ili obavljaju važne državne funkcije. U situacijama nedostatka bazične političke volje za sprovođenje lustracije, napetosti u društvu, suštinske podele na one koji su za potpuni raskid sa Miloševićevim režimom i na one koji mu se protive, očigledno je da ovako veliki zahtev nije primeren realnim društvenim okolnostima.

d) Postupak po pravnim lekovima i nadležnost

Protiv odluke veća Komisije može se izjaviti prigovor Komisiji, a protiv odluke Komisije o prigovoru, može se izjaviti žalba Vrhovnom sudu.

Veće:

- pokreće postupak po službenoj dužnosti,
- ispituje da li je u pokrenutom postupku povređeno ljudsko pravo,
- izvodi dokaze radi utvrđivanja kršenja ljudskih prava,
- donosi prvostepene odluke u kojima utvrđuje da li je izvršena povreda ljudskih prava – odlučuje o izricanju mera zbog povrede ljudskih prava.

Komisija:

- utvrđuje načelne pravne stavove o pojmu i vrstama ljudskih prava na koje se

odnosi ovaj zakon, o utvrđivanju pojedinačne odgovornosti lica određenih ovim zakonom i o merama koje se izriču radi kršenja ljudskih prava;

- zauzima stavove neophodne radi ujednačavanja prakse svojih veća;
- odlučuje o prigovorima protiv odluke veća Komisije, bez održavanja usmene rasprave, ili na osnovu usmene rasprave, u skladu sa ovim zakonom.

Na izuzeće člana Komisije shodno se primenjuju pravila Zakonika o krivičnom postupku.

e) Komisija

Komisija se osniva ovim zakonom i predviđeno je da je ona u postupku lustracije samostalan i nezavisan organ, a da se sredstva za njen rad

obezbeđuju budžetom Republike. Komisija ima devet članova, od kojih su tri člana sudije Vrhovnog suda Srbije. Kako po samom Zakonu i kandidati za sudije, ali i sudije koje obavljaju tu funkciju podležu naknadnoj lustraciji i to po službenoj dužnosti, ova odredba je očigledno u koliziji i sa Zakonom o lustraciji, ali i sa osnovnom logikom i zdravim razumom, jer zapravo predviđa da će sudije Vrhovnog suda morati da ocenjuju sopstvenu podobnost za tu funkciju. Ovo se, takođe, odnosi i na zamenika Republičkog javnog tužioca i na dva člana koji su narodni poslanici (diplomirani pravници), koji su, takođe, članovi Komisije, ali i po Zakonu subjekti lustracije. Osim ovih, predviđeno je da članovi Komisije budu i tri pravnik koji su istaknuti pravni stručnjaci. Što znači da od 9 članova u Komisiji se u samom startu nalazi 6 članova sa suštinskim konfliktom interesa, odnosno sa bazičnom nepodobnošću da budu članovi Komisije, koja će po službenoj dužnosti ispitivati njihovu podobnost da budu na funkcijama na kojima se nalaze.

Članove Komisije bira Narodna skupština na vreme od 6 godina, a na predlog predsednika Skupštine, tajnim glasanjem, a predsednika Komisije sami članovi. Članovi Komisije iz redova narodnih poslanika biraju se do isteka njihovog mandata. Komisija ima tri veća s tim da je uvek predsednik veća sudija Vrhovnog suda Srbije.

Članstvo u Komisiji prestaje:

- usvajanjem pismene ostavke od strane Skupštine,
- prestankom svojstva na osnovu koga je član izabran, s tim što ovde ostaje sasvim nejasno kako prestaje svojstvo člana uglednog pravnog stručnjaka,
- razrešenjem od strane skupštine,
- trajnim gubitkom radne sposobnosti za vršenje poslova člana Komisije, što je, takođe, nejasna odredba, jer je radna sposobnost za „vršenje poslova člana Komisije“ neodređena, pašalna i nepostojeća pravna kategorija,
- i, smrću člana Komisije.

Zakon eksplicitno predviđa da ispunjenjem uslova za penziju ne prestaje svojstvo

članu Komisije. Ova odredba je, takođe, u priličnoj koliziji sa odredbama koje se odnose na prestanak članstva u Komisiji, jer ako je sudija Vrhovnog suda npr. otišao u penziju zbog toga što je ispunio uslove za penziju, pretaće mu i „svojstvo“ sudije Vrhovnog suda, pa tako i članstvo u Komisiji.

Član Komisije ne može biti lice koje je član organa političke stranke, izuzev narodnog poslanika, niti lice koje je osuđeno na безусловnu kaznu zatvora u trajanju od najmanje šest meseci, kao i lice koje je počinilo krivično delo ili drugo kažnjivo delo koje ga čini nedostojnim javnog poverenja. I ova odredba je ne samo suvišna, nego i besmislena, jer ni sudija Vrhovnog suda, ni javni

tužilac ne mogu biti članovi organa političke stranke po zakonu, tako da se odredba zapravo odnosi samo na istaknute pravne stručnjake. I безусловna kazna zatvora, takođe, se može odnositi samo na istaknute pravne stručnjake, jer da se odnosi na sudije, zamenika tužioca i na narodne poslanike oni ne bi mogli biti članovi, ne po ovom osnovu

nego po osnovu „nemanja svojstva“ zbog kojih su izabrani u Komisiju. Očigledno je da su se ovim članom pokušali naglasiti nezavisnost i moralnost integriteta članova komisije, pa je propušteno da se precizno odredi mogućnost primene ove odredbe samo na članove Komisije koji su izabrani iz redova pravnih stručnjaka.

Po izveštaju Komisije, narodna skupština razrešava članove Komisije ukoliko postoje ove smetnje za članstvo.

Pored ove smetnje za članstvo, Zakon o lustraciji predviđa i posebne razloge za razrešenje člana, kao i postupak, s tim što su razlozi za razrešenje isti kao i razlozi za razrešenje sudija, odnosno predsednika Komisije, predsednika suda. Postupak razrešenja pokreće predsednik Komisije, Komisija ili predsednik Narodne skupštine, a postupak sprovodi Komisija, s tim što o predlogu konačno odlučuje Skupština. U odnosu na postupak za razrešenje mogu se istaći slične primedbe kao i u prethodnim odredbama. I u ovom slučaju radi se o očiglednom preklapanju sa pravosudnim i drugim zakonima, koji autonomno regulišu postupak razrešenja sudija, tužilaca, ali i prestanak mandata poslanika. Ostaje nejasno da li postupak razrešenja, koji je isti kao i postupak razrešenja sudije, povlači za sobom i razrešenje sudije, odnosno tužioca, odnosno prestanak mandata narodnog poslanika. Ovo se naravno ne odnosi na istaknute pravne stručnjake.

f) Lustracija, odnosno mere zbog kršenja ljudskih prava

Po sprovedenom postupku Komisija će javno saopštiti (u sredstvima javnog informisanja, koje sama odredi, a uvek u „Službenom glasniku Republike Srbije“), podatke o kršenju ljudskih prava određenog lica, pod uslovom da se to lice ne povuče sa položaja ili ne odustane od kandidature, u roku od sedam dana od dana isteka roka za uvid u spise, ili ako nije uložen prigovor, u roku od sedam dana od dana prijema odluke Komisije o odbijanju, odnosno odbacivanju prigov-

ora, i ako nije uložena žalba, u roku od sedam dana od dana prijema odluke Vrhovnog suda o odbijanju odnosno odbacivanju žalbe.

Ukoliko se lice za koje je odlukom Komisije ili Vrhovnog suda utvrđeno da je kršilo ljudska prava, a nije se povuklo sa položaja, odnosno odustalo od kandidature u roku od 30 dana od dana javnog saopštenja Komisije, to lice ne može zauzimati položaje u roku od pet godina od dana javnog saopštenja Komisije.

Nastupanje uslova za zabranu zauzimanja položaja po službenoj dužnosti ut-

vrđuje Vrhovni sud, a odluku kojom je utvrdio postojanje tih uslova, zajedno sa zakonskom zabranom iz stava 1 ovog člana, objavljuje u „Službenom glasniku Republike Srbije“.

Lice kome je izrečena mera zabrane zauzimanja položaja, ima pravo da se u roku od 15 dana od dana objavljivanja mere vrati kod poslodavca sa kojim je bio u radnom odnosu pre zauzimanja položaja, a ako mu je taj radni odnos prestao ili ako uopšte nije bio u radnom odnosu stiče prava koja pripadaju zaposlenom za čijim je radom prestala potreba. (autor teksta: Biljana Kovačević-Vučo, YUCOM) ■

ZAKLJUČAK

Iako je Zakon o lustraciji bio pompezno najavljivan kao jedan od zakona diskontinuiteta, pre svega sa Miloševićevim režimom rata i ratnih zločina, ali i sa totalitarizmom socijalističke Jugoslavije i periodom sistematskih povreda ljudskih prava, očigledno nije uspeo da zadovolji ove zahteve. Rešenja koja je ponudio zakon, osim što su često pravno tehnički nedovršena, jer zakon vrvi od pravnih nedorečenosti i predstavlja mešavinu kopija istočnoevropskih zakona, veštački nakalemljenih na ovu realnost, nisu moguća ni zbog toga što osnovne pretpostavke za primenu jednog ovakvog zakona nisu ispunjene, a to su, pre svega, otvaranje dosijea raznih tajnih službi, kao i usvajanje Zakona o dostupnosti informacija. Ambiciozno zamišljen Zakon se u svojoj primeni pokazao kao jedan od najneuspešnijih zakona, pre svega zbog nedostatka političke volje da se raskine sa politikom zločina, ali i zbog toga što je zakon suštinski ambivalentan i otvara prostor za manipulacije, upravo od strane onih koji bi trebalo da budu predmet ispitivanja od strane lustracione komisije. I na kraju, umesto da prođemo kroz jedan period otrežnjenja i priznavanja sopstvenih grešaka, svedoci smo da se Zakon najglasnije napada upravo od pripadnika Miloševićevog režima, ali i od onih koji su podržavali politiku ratova i etničke diskriminacije, kao i od onih koji su bili i ostali najžešći protivnici saradnje sa Haškim tribunalom. Ipak, najveći paradoks predstavlja činjenica, što je ujedno i najveći propust ovog zakona, da oni ne bi mogli biti predmet ispitivanja od strane Komisije za lustraciju, te da njihovo uspešno odbijanje hvatanja u koštac sa svakim ispitivanjem prošlosti, zapravo najjasnije pokazuje zašto je Srbija, danas, tako daleko od raskida sa Miloševićevim režimom. Neke stvari jednostavno nisu urađene na vreme i kako treba, a utvrđivanje datuma stupanja na snagu Pakta o građanskim i političkim pravima, kao relevantnog momenta za postupak lustracije, predstavlja u osnovi nategnutu konstrukciju koja će zapravo onemogućiti suštinsku lustraciju u odnosu na onaj period koji još opterećuje Srbiju da krene putem istinske demokratizacije.

AKTIVNOSTI YUCOM-a

KANCELARIJA PRAVNE POMOĆI YUCOM-a
Tokom perioda od avgusta 2003. do januara 2004. godine, YUCOM-ova kancelarija pravne pomoći imala je 435 prijavljenih slučajeva. Od ovog broja je u 129 slučajeva reagovala kancelarija pravne pomoći YUCOM-a, u 220 slučajeva kršenje ljudskih prava u pravom smislu reči nije postojalo, u

86 slučajeva je postojala sumnja na povredu ljudskih prava, ali iz različitih razloga nije bilo akcije (odsustvo saradnje sa klijentom, povreda ljudskih prava se dogodila u udaljenom gradu, itd.). Pored ovoga postojao je i veliki broj telefonskih saveta koji su davani klijentima u vezi sa opštim pravnim pitanjima i povredom prava na prigovor savesti.

Klasteri slučajeva	Posebne oblasti	Broj slučajeva
Prigovor savesti		60
Policijska tortura		16
Trgovina ljudima		1
Vojna pitanja		2
Nasilje u porodici		6
Seksualno uznemiravanje		1
Pristup pravdi		23
Diskriminacija	Etnička diskriminacija	2
	Religijska diskriminacija	2
	Diskriminacija ljudi sa posebnim potrebama	3
Ljudska prava u specijalnim institucijama	Bolnice	1
	Zatvori	4
	Institucije za osobe sa posebnim potrebama	1
Loše postupanje državnih organa	Centri za socijalnu pomoć	5
	Opštine	1
	Škole	1
Ukupan broj slučajeva		129

Kao što se vidi iz tabele, najveći broj slučajeva u ovom periodu u vezi je sa prigovorom savesti (60 slučajeva), pristupom pravdi (23 slučaja) i policijskom torturom (16 slučajeva).

KOMITET PRAVNIKA ZA LJUDSKA PRAVA – YUCOM

Komitet pravnik za ljudska prava je stručna, dobrovoljna, nevladina organizacija čiji je cilj zaštita i unapređenje ljudskih prava u skladu sa opšteprihvaćenim civilizacijskim standardima, međunarodnim konvencijama i domaćim pravom.

Od osnivanja 1997. godine, Komitet, pružanjem pravne pomoći građanima i saradnjom sa brojnim organizacijama, radi na unapređenju ideja i prakse poštovanja ljudskih i građanskih prava i sloboda. Aktivnosti YUCOM-a usmerene su na sveobuhvatnu reformu pravnog sistema u SCG i usklađivanje našeg zakonodavstva sa međunarodnim normama, prevashodno uspostavljenim od strane OEBS-a, Evropske Unije i Saveta Evrope.